

ODPRTA TRIBUNA

Preizkušnja z ustavo

Ciril
Zlobec

Dve vrsti ustav poznamo: vsiljeno in *carto magno* ljudske volje. Morda je še tretja vmes: skupek retoričnih členov, za katere se nihče ne zmeni. Kje smo v tej triadi možnega mi, Jugoslovani? Kje vsaka od republik in pokrajin?

Ta trenutek je to spraševanje namreč nadvse pomembno, saj so vse jugoslovanske ustave, zvezna in republiške, v javni razpravi, pravzaprav šele stopajo vanjo, doslej so bile predmet razprav političnih vrhov in ustreznih strokovnih komisij. V ospredju je seveda zvezna ustava, ker iz nje naj bi izhajale republiške ali vsaj ne bile z njo v nasprotju.

Ne odločaj se v jezi, nam že dolgo svetuje ljudska modrost. To je prvo, o čemer se moramo zdaj spraševati: v kakšnem psihičnem razpoloženju razpravljamo tokrat o ustavi? Ta razprava je namreč že vnaprej zaznamovana z domala nerazrešljivo hipoteko. V njej sodelujemo ali imamo možnost slodelovati vsi državljani in vse je – treba priznati – zastavljeno tako, da naj bi bile ustavne spremembe, torej celotna ustava tega trenutka, resnično *magna carta* ljudske volje. Ker je ustava nadvse pomembna zadeva, smemo domnevati, da bi jo morala navdihniti predvsem, če ne že kar izključno *plemenita* ljudska volja. In to je drugo, o čemer se moramo spraševati: premoremo ta trenutek v Jugoslaviji dovolj takšne plemenite ljudske volje, ki nas bi – prek takšnega temeljnega dokumenta, kot je ustava – tesneje povezala med seboj, vrnila izgubljeno zaupanje v drug drugega, pregnala iz nas sedanjost ohromelost in spet prebudila v nas tisto potrebo po človeškem dostojanstvu, ki ga že nekaj časa skoraj ne poznamo več!

Že zdaj, še preden so predlogi za spremembo ustave znani, ko še razpravljamo bolj ali manj »načelno«, se vedemo kot trgovci na vaškem sejmu, ki hočejo na hitro in poceni nekaj iztržiti in čimprej izginiti izpred oči nasprotnega partnerja v sumljivi kupčiji. Kot ob večini drugih pomembnih vprašanj je tudi ob tem vsa Jugoslavija domala razdeljena na posamezne federalne enote, od katerih je vsaka prepričana, da se nekaj naklepa proti njenim temeljnim interesom, ali pa je vsa namrgodena v strahu, da drugi ne bodo hoteli ustreči njenim vitalnim pričakovanjem, da torej ne bodo pripravljani popraviti krivice, ki da se vleče že vsa poveljna leta ali pa vsaj od sprejetja zadnje ustave leta 1974.

Če bi človek ne bil državljan te dežele, a jo vendarle dobro pozna, bi si moral zastaviti vprašanje, ali so ustavne spremembe v naših sedanjih razmerah sploh mogoče glede na to, da je zanje potrebno soglasje vseh republik in obeh pokrajin. Preprosto rečeno: ali je mogoče pričakovati soglasje neso- glasnih? Najprej bi bilo namreč treba ustvariti že omenjeno skupno voljo,

plemenito skupno voljo brez strahu in sumnjičenj, brez podtikanj in groženj, brez vsega tistega, skratka, kar zdaj tako segreva in buri naše javno razpoloženje. Gre za krizo zaupanja na dveh ravneh: med »bazo« (kako zmuzljivo vseobsegajoč je ta pojem) in lastnim političnim vrhom v republiki ali pokrajini – morda najznačilnejši v tem smislu je slovenski primer: javna tribuna v organizaciji slovenskih pisateljev, izjava (ki je nezaupnica) vodstva Društva slovenskih pisateljev, polemika Milan Apih – Ciril Ribičič in še kaj – ter med republiški in pokrajinski vrhovi in vrhom države, pri čemer je težko določiti, kaj je v tem primeru »baza«, oziroma: v tem primeru je jugoslovanska »baza« očitno neuglašena, da bi lahko uglašeno vplivala na svoj skupni vrh.

Če naj ostanem še naprej zvest tej logiki samospraševanja, moram takoj priznati, da se mi zdi sedanji trenutek kar se da neprimeren za kakršnokoli razpravo o ustavnih spremembah, vendar razprava je tu in s tem se eo ipso odpovedujem svojemu prvemu, izhodiščnemu ugovoru. Ostajajo pa vsi razlogi zanj: čas in razmere, v katerih se pripravljamo, da bomo sprejeli ustavne spremembe, ne odpravljajo nevarnosti, da bo ustavo prenovila vendarle birokracija, ker preprosto ne bo mogoče identificirati skupne ljudske volje, ki naj bi vsem v zadovoljstvo in v blagor navdihovala ta naš temeljni družbeni, državni in civilizacijski dokument.

Zgodovina, tudi naša, nas poučuje, da so bile vse dobre, resnično ljudske ustave sprejete v trenutkih družbenega, nacionalnega ali državnishkega vzpona (po francoski, po ameriški, po oktobrski, po naši revoluciji), torej zmerom v razmerah in času, ko je bila skupna ljudska volja razvidna ali pa vsaj njen videz dovolj prepričljiv, da je bilo mogoče z njo manipulirati. Pri nas pa ob sedanjih predvidenih ustavnih spremembah (nekatero so že zdaj videti take, kot da gre bolj za novo ustavo kot za spremembe) resnično ni mogoče računati na skupno voljo, hkrati pa je tudi ni mogoče simulirati, ker so pričakovanja povsem konkretna: slovenska predstava o vzgoji in izobraževanju je domala diametralno nasprotna od uglašanih predlogov preostale Jugoslavije (Skupna programska jedra, v novi varianti: »Jedinstvo i zajedništvo u obrazovanju«), tudi pogledi na gospodarjenje in razvoj so v Sloveniji drugačni kot drugod, pojmovanje armade v smislu njene *družbene funkcije* tudi ni poenoteno, odnos SR Srbije do obeh svojih pokrajin in predstava teh dveh pokrajin o sebi tudi nimata mnogo skupnega, razpoloženje med privrženci samobitnosti narodov in narodnosti in verujočimi v državni patriotizem je vse prej kot koncilianto – če naj ostanem samo pri neuglašenostih, ki so, kot bi dejali strokovnjaki, ustavna materija. Lahko bi k temu dodali še sodstvo, davčni sistem, osebne dohodke, ki naj bi bili socialna ali ekonomska kategorija, itd. itd. Skratka: težko (rekel bi, da ta trenutek že kar nemogoče) je ugotoviti, kaj je naše skupno dobro.

Toda, kot rečeno, ustavne spremembe so tu in moramo o njih razpravljati, pa čeprav bi ugotovili, da končno soglasje (potrebno za sprejetje predlaganih sprememb) sploh ni možno. Če bi se to zgodilo, bi bilo treba – brez panike in političnega pohujšanja – sprejeti voljo neuglašanih, kot smo se že navadili, da sprejemamo neuspele referendum, samoupravne sporazume in podobno.

Če dovolj spoštujemo sami sebe kot demokratično skupnost narodov in narodnosti je treba v izid razprave vgraditi tudi to možnost, da ne bo soglasja za celoto ali za posamezne spremembe. To se mi zdi izjemno

pomembno, kajti doslej smo vse prepogosto sprejemali najrazličnejše odločitve (devizni zakon na primer) iz strahu, da ne bi v lastnih očeh veljali za prepirljivce, za sarte brate, da ne bi bili »svetel zgled sožitja svetu«, čeprav so bile vsaj nekatere skupnosti (pri deviznem zakonu Slovenija v celoti, deloma Hrvaška) prepričane, da odločitev, ki ji v imenu bratstva in enotnosti dajejo soglasje, ni dobra. Za marsikatero so bili mnogi, posamezniki in republiški politični vrhovi, celo prepričani, da je slaba, brezizgledna, včasih celo napovedujoča katastrofo, pa so vendar zaradi ljubega državnega miru dvignili svojo roko v soglasje. To se ne bi smelo ponoviti pri sprejemanju ustavnih sprememb. Sprejeto naj bi bilo samo tisto, s čimer se vsi strinjamo, zanesljivo pa nič takega, kar bi kdorkoli občutil kot vsiljeno.

Tak optimalen in optimističen pogled na možnost poteka ustavne razprave je seveda blizu idile, ki je v naših realnih političnih razmerah ni pričakovati. Še zlasti zato ne, ker sama priprava na javno razpravo o ustavnih spremembah ni bila najbolj razumna. Zdi se mi, da smo tudi tokrat ponovili staro napako: najtežje vozle, o katerih bi si morali biti na jasnem pred javno razpravo, smo štafetno predali široki javnosti, ki pa jim bo hočeš nočeš še zmerom dajala (morala dajati) ton ustavna komisija, na katero že zdaj pritiska Sizifova skala nezaupanja ali vsaj krhkega zaupanja.

Tudi Slovenci se nismo doslej kaj posebno modro odrezali. Že tribuna, ki jo je organiziralo Društvo slovenskih pisateljev, je bila dovolj jasno opozorilo, da si je treba biti predvsem znotraj sebe samih na čistem, kaj so naši temeljni interesi in pravice, ki jih v nobenem primeru, ne glede na potek javne razprave in še prej, ne glede na razmerje sil znotraj zvezne ustavne komisije, ne smemo z nikakršnim iskanjem soglasja okrniti, pohabiti ali celo »žrtvovati« v imenu tako imenovanih višjih ciljev. Nekatere stvari so pač postulati, na katerih narod stoji ali pade, zato ne morejo biti predmet pogajanj. Že zdavnaj bi morali razčistiti vsiljeno dilemo o kuri in jajcu, kaj je namreč izvorno bistvo Jugoslavije: močna država, ki prav v skrbi za to svojo moč doзира narodom obseg in globino njihove suverenosti, ali pa narodi, ki so najprej resnično suvereni in svobodni sami v sebi in šele v tej poziciji kohezivni členi skupne države, ki je toliko močna in svobodna, kolikor so močni njeni narodi. To ni prazno filozofiranje: vsak dan se srečujemo z mnenji, da nam gre tako slabo, v gospodarstvu in na drugih področjih, ne zato, ker smo slabi gospodarji, ampak ker da so republike »močnejše« od federacije. Prav ta miselnost je osnovno gibalno v dosedanjih razmišljanjih o ustavnih spremembah, prav to je oblikovalo tudi smeri iskanja rešitev za največje zagate, v kateri je zdaj naša država.

Ob tehtanju, ali je takšna usmeritev pravilna, je skepsa več kot samo upravičena. Že doslej smo obtoževali sami sebe, da smo zabredli v hromeč normativizem (ko je predpisano vse, kar ni prepovedano, in vendar toliko anarhije povsod!), zdaj pa ga skušamo celo vtihotapiti v ustavo. Takšna prizadevanja so sprejemljiva samo, če se odločimo, da se počasi razvijamo, zlepa ali zgrda, v enonacionalno državo. Samo tako je namreč mogoče prepustiti enemu samemu centru celotno usodo vseh njenih delov, čeprav so prav ti deli s svojo svobodno voljo in odločitvijo že kar dvakrat ustanovili to državo, leta 1918 in 1945. Očitek o obstoju sredobežnih sil, z domačo tučko povedano: republiških »separatizmov«, ki da spodkopavajo temelje Jugoslaviji, je vsiljena dilema, ki je ne bi smeli sprejeti kot preizkusni kamen za merjenje zvestobe naši skupni državi. Gre čisto preprosto za to, kako

organizirano državo želimo imeti in ohraniti. Rekel bi, še bolj preprosto, da takšno, kakršna trdimo, da je in naj bi tudi ostala, torej federacija, v kateri je vsaka republika ena od njenih konstitutivnih *nacionalnih držav*. To je tudi zapisano v obstoječi slovenski in drugih ustavah, zato ne gre razpravljati o nikakršnih predlogih, ki bi bili uperjeni proti našim temeljnim nacionalnim eksistencam ali podpirati prakso, ki bi k temu težila.

Vsaj to in še marsikaj drugega bi morali razjasniti že prej, na samem začetku priprav na javno razpravo o ustavnih spremembah. Toda, kot rečeno, razmišljanje o tem ali še natančneje: brisanje takšnih razmišljanj z dnevnega reda, ker nimajo v ustavi kaj iskati, bi zdaj olajšalo potek javne razprave, saj bi odpadli številni razlogi za sedanje nezaupanje. Toda vodstvo je odložilo najtežjo dilemo na »bazo« po znanem reklu jugoslovanskega izvora: Začetek je najtežji, pustimo ga za jutri. Ustavna komisija (pravzaprav državni vrh) je ta najtežji začetek premaknila od »včeraj na danes«, in zdaj je pred nami javna razprava, ki nas spravlja v zadrego.

Vendar imamo tudi tolažilni rek: Ni še vse zamujeno. V tistem delu javne razprave, ki bo potekal v Sloveniji, se moramo najprej kot narod, kot republika, kot družba poenotiti v vsem tistem, kar je za našo družbeno in nacionalno suverenost temeljnega, življenjskega pomena. Seveda v ničemer v škodo kateregakoli drugega naroda ali narodnosti v Jugoslaviji. Naj ostane zmerljivka o slovenskem nacionalnem egoizmu cenena politikantska krilatica v še bolj cenenih politikantskih intrigah, ki naj bi sejale nezaupanje, včasih celo sovraštvo med našimi narodi.

Zapisal sem besedo *nezaupanje*. V zadnjem času jo vse pogosteje uporabljam, toda občutek imam, da postaja – žal – vse bolj zbiren pojem za naše javno obnašanje in razpoloženje. Če se nočemo tolažiti z reklom – ki se mu sicer tako pogosto posmehujemo – da je pravzaprav vse v redu, le narod da je treba zamenjati, bi se morali resneje ukvarjati s tem jugoslovanskim fenomenom nezaupanja, saj je prav od tega, zaupanja ali nezaupanja, v veliki meri odvisna sleherna oblika človeškega življenja, od družine do države.

Je to nezaupanje ali naglo usihajoče zaupanje utemeljeno ali le sovražna parola, ki jo širijo naši razredni in drugi sovražniki?

Kot ozaveščen državljan te dežele pazljivo spremljam, ne besed, pač pa rezultate naše stabilizacijske reforme, ki je po šestih letih postala že šoloobvezna, in moram izpovedati svoj empirično utemeljen vtis: kljub širokim demokratičnim javnim razpravam deluje ves ta čas kot odločilna usmerjevalna sila konzervativna miselnost, ki se boji nepredvidljivosti dinamičnega razvoja in glavnino svojih moči in pameti usmerja v ohranjanje in utrjevanje znanega. Kot da nimamo v svetu železnologičnih zgledov za eno in drugo. In če ta empirični vtis prenesem na predloge ustavnih sprememb, bi rekli naj bi ta konzervativna miselnost ne botrovala tudi tokrat rešitvam, pa čeprav preplepljenim s tolažilno etiketo: Izhod iz krize.

Nedvomno smo kot država in družba v hudi zagati, ob kateri delujejo kot razdražljiv humor izjave, da bomo z lahkoto premagali vse te težave, kot smo tudi vse dosedanje (smo jih res ali se le privadili nanje?), zato si moramo samo želeči, da ne bi takšen negativni politični aktivizem zapisoval nove člene naše skupne in republiških ustav. Človeka obide sveta groza, ko posluša ognjevitve besede in se zagleda v žareče oči mnogih poklicanih, ki trdno upajo, še več: ki so že kar trdno prepričani, da bo prenovljena ustava

blažilni balzam za vse naše sedanje težave, gospodarske, mednacionalne in politične, kot da je sedanja ustava temeljni krivec za naše slabo gospodarjenje. O sancta, sanctissima simplicitas!

Ustava je predvsem norma življenja, skupnega in individualnega, dokument državnega dostojanstva in podoba neke družbe v njenem vzponu ali padanju. Je pa tudi državljanski moralno politični kodeks.

Ljubljana, 15. avgusta 1987

Teden dni pozneje (pripis):

Pot do spremenjene (ali nove) ustave dobiva svoje prve obrise zmede: slovenska ustavna komisija je ugotovila, da bo treba še marsikaj premisliti, pretehtati, doreči; zvezna pa se v goščavi novih predlogov očitno ni znašla in računa, da bo široka javnost postorila to, kar izbrani može niso zmogli.

Modri može iz komisije so torej pretrgali sprhnelo nit te ogrlice s pisanimi steklenimi biseri, lahkoverni narod pa naj jih, razmetane in spremašane, po kolenih pobira in jih čez nekaj mesecev kot prave školjčne bisere vrne komisiji, ki bo ta prevzem iz rok ljudstva z zanosom proglasila za zgodovinsko dejanje.

Tako nekako ta trenutek, tik pred javno razpravo o ustavnih spremembah. Pogajanja prihajajo izza zaprtih vrat v javnost. Kaj lahko pričakujemo? Vsiljuje se mi nespodbudna misel, ki je ne gre zapisati, da ne bi bila v javno pohujšanje. Razumen sklep je sicer preprost: v celoti zavreči staro ustavo, s katero nismo več mogli uspešno živeti, kot nam zatrjujejo najbolj vneti zagovorniki sprememb, doslej zbrani predlogi pa tudi niso takšni, da bi karkoli spreminjali v upanje, ampak se nameravajo samo pridružiti že doslej znanim členom stare ustave, ki bo zdaj, kot vse kaže, pa zares dokončno sprta z življenjem in pametjo.

Največ vneme pri tej obilni žetvi predlogov je bilo očitno pri gospodarski filozofiji. Vse poti peljejo v Rim, naše naj bi vodile v Beograd, kjer naj bi prestolovali najbolj pametni in pravični ljudje, ustanove, uradi, nekakšen kolektivni rodbinski poglavar, ki ve, kaj je naše dobro, ki je trdno odločen, da z nami vsemi, narodi in posamezniki, ravna pravično, predvsem pa očetovsko, kot se za otroke, telesno še ne povsem razvite in intelektualne še ne docela dozorele, tudi spodobi. Od tam nam bodo sproti sporočali, kaj in kako nam treba delati (no, to staro navado pravzaprav že opuščamo in morda bo ob sprejetju spremenjene ustave na srečo že čisto odpravljena), za šole že vemo, kakšne bi morali imeti, vsekakor takšne, da se bomo – kot beremo v predlogih – lahko neobremenjeno sprehajali kot skozi železniško čakalnico v vseh štirih smereh neba, čeprav so se domala vsa ljudstva, tudi stara slovanska plemena, vragvedi zakaj, že kar po pravilu pomikala predvsem v dveh smereh: s severa na jug in od vzhoda proti zahodu. Ker je lega naše domovine pač taka, kakršna je, in sta torej razviti predvsem tidve relaciji: vzhod – zahod, lahko z določeno gotovostjo že zdaj ugibamo, v kakšni smeri bodo potekale pri nas selitve uka željne mladine.

Namreč: koliko hinavščine se je v tem zadnjem času nacedilo v teh naših ustavnih komisijah, ki se jim zdi, tudi slovenski!, da ni mogoče imeti ugovorov na predlog, naj bi z ustavo zagotovili »nemoteno« prestopanje iz

šole v šolo po vsej državi, ne da bi kdorkoli v teh mesecih jasno povedal, kar jih večina misli, da to »nemoteno« namreč pomeni šolo na tako nizki ravni, da se bo vsak povsod počutil kot doma. Nihče pa tudi ni postavil temeljnega vprašanja, čeprav so ga morali imeti v mislih, kako je to »nemoteno« sploh mogoče doseči v *večjezični* in, kajpak, tudi večnacionalni državi, kakršna je še zmerom Jugoslavija. Pravim, da so bile razprave hinavske, kajti samo tako si je mogoče pojasniti, da jezikovnega problema nihče niti omenil ni, po najbolj preprosti logiki pa lahko sklepamo, da bi to moralo, to je edina pot, uveljaviti en sam, temeljni sporazumevalni in učni jezik. Tudi ni težko uganiti, kateri naj bi to bil. Vseeno pa je nerodno in že kar neokusno, če se komisije ob tem sprenevedajo, kot da gre za eno poglavitnih demokratičnih načel, ne pa za najbolj grd unitarizem, čeprav porojen, vsaj svoji množični obliki, iz obupa.

Kaj bi morala vsaj slovenska komisija o tem reči? Že ob prvih simptomih predloga, da to sploh ne more biti predmet razprave, ker smo suveren narod in takšni hočemo tudi ostati. Zelo preprosto, vendar edino možno in pametno. Če to ni bilo povedano na začetku, je treba to reči zdaj.

Apoteoza skupnega trga, pojmovanega po jugoslovansko, je nova ekonomska politika z nepokritimi menicami, ki gredo v stotine milijard in se to zdi vodstvu (zdaj javno samo) Agrokomerca *normalno* poslovanje, zadolževanje pač (ob vseh izkušnjah, ki jih imamo z dolgovi!) torej skupen trg, ko *moraš* sodelovati z vsakomer, ki te za pomoč prosi, čeprav je vsak posel z njim maček v žaklju. Tako je vsaj razumeti pojasnila Ljubljanske banke, ki se je ujela v to mišnico. Rekli smo, da bi to moralo biti poučno, vsaj zavedati bi se morali, za kaj se odločamo, ko hočemo, naj ustava zagotavlja *obvezen*, torej administrativno določen in (do zadnje potankosti) predpisan skupen trg, čeprav vsak ekonomist začetnik bi moral vedeti (take si jih vsaj predstavljam), da je skupen trg možen samo, če je hkrati tudi *svoboden*. Vse drugo je unitaristična zabloda. Torej skupen trg da, vendar ne predpisan, zapovedan, birokratsko usmerjen. Trg naj bo najprej trg, potem naj bo svoboden, sam po sebi pa bo kot posledica enega in drugega postal tudi skupen.

Takšni popačeni, agrokomerčevski viziji skupnega trga so se slovenski predstavniki v skupni ustavni komisiji sicer »junaško« upirali, dosegli pa ničesar, morda kakšno kompromisno malenkost, kakšen naj bi bil na primer cvet v njegovi gumbnici. Morali pa bi reči odločno: Ne! Takšne amaterske gospodarske filozofije se pa mi ne gremo. Že velikih tovarn ne zmoremo več prilagajati zahtevam in pričakovanjem svetovnega trga, kakšna katastrofa se nam šele obeta, če bo vse jugoslovansko gospodarstvo ena sama velika zgubarska tovarna. In to bo prav gotovo, če ga bo vodila *kakršnakoli* birokracija, zvezna pa še celo, saj že iz dosedanjih izkušenj vemo, da ji je potrebno vsaj eno leto, preden odgovori na še tako preprosto dilemo, za katero je celo naprošena in, kajpak, kompetentna. Zlasti če se zavedamo druge resnice: že zdaj se gospodarstveniki pritožujejo, da naša federalna vlada tako rekoč na tekočem traku menjuje »pogoje« gospodarjenja – ustava pa naj bi bila vendarle dokument, ki bi moral veljati vsaj kakšno leto, če je že nočemo pozlatiti s spoštljivostjo časa. Ob tem pa imamo še poseben zakon o združenem delu in se z njim hvalimo, da je naša »mala ustava«.

Morda je ta logika zmotna, toda doslej nisem v svoj obup opazil še

ničesar, kar bi jo spodbijalo. Prav vesel bom, pa ne samo jaz, če bo naša gospodarska pamet v svoji prihodnji ustavni podobi modrejša kot v svoji sedANJI praksi, ki nas zdaj tako neusmiljeno tepe po glavi in po riti, krive in nedolžne, pametne in neumne, delavne in lenuhe... seveda se pri tem lahko tolažimo, da neke vrste demokracija je pa tudi to.

Kaj Slovenci pri tem lahko storimo? Vsaj to, da zavrremo ta birokratski, inšpektorski (rekel bi policijski, če bi bili policaji kaj krivi, pa niso) normativizem, ko je vse, kar smemo in česar ne smemo, predpisano, in že zdaj ugotavljamo, da se nihče ne drži ne zakonov ne ustave, ker je zakonov preveč in ker je ustava preobširna in neživljenjska. Kdor hoče zajeti v ustavo *sleherni* trenutek, jo sam obsoja, da bo od prvega do zadnjega trenutka, od sedanjih neizbežnih do prihodnjih prav tako neizbežnih sprememb, ves čas *zunaj časa*. Slovenci bi morali jasno povedati, da to, kar zdaj poskušamo strpati v ustavo (in potem z njo posiljevati življenje) sploh ni več nobena ustava, ampak neobvezne proste vaje s hudičevo resnim življenjem dvaindvajset milijonov Jugoslovanov. Reči bi morali: imeti hočemo ustavo, ki mora biti predvsem knjiga modrosti in pravičnosti, ne pa neuporabna zbirka sanacijskih programov za zavoženo gospodarstvo. *Pred javno razpravo* bi morali vedeti, kakšno ustavo hočemo, kaj ustava sploh lahko je in mora biti. To, kar se zdaj pripravlja, je nekaj drugega.

In kakšno vlogo naj ima javnost?

Odgovor sploh ni mogoč, neizogibna pa je skrb: kako razpravljati javno, demokratično in z upanjem v smiselnost svojega početja, če pa od tebe terjajo, da gradiš nebotičnik na pesku, brez temeljev.

Obstaja pa dolžnost do javnosti v tej javni razpravi: povedati ji je treba, ko jo vabimo k besedi, za kaj pravzaprav gre. Koliko izgubljamo svoje suverenosti kot narod, kaj to pomeni za našo prihodnost.

To pa smo že dolžni storiti.

Kajti ustava je vražje resna in odgovorna zadeva.

Ljubljana, 22. avgusta 1987